

de caràcter històric, per una banda, i una xarxa de museus d'història local, per l'altra.

I l'etnologia? Aquí no toca desenvolupar la idea, però jo defenso un Museu Nacional d'Etnologia, diferenciat del d'Història i Arqueologia, i també en xarxa. En realitat, no proposo res de nou: la Junta de Museus ja havia aprovat una proposta semblant, que, lamentablement, va caure en l'oblit. Consistiria en un museu nacional bastit pels museus i espais que hi ha al territori, estès horitzontalment pel país, que són els que ofereixen les propostes museogràfiques més sòlides. De fet la xarxa ja ha començat a caminar des del mes de març de 2008. Seria un museu que no tindria una capçalera, com a contenedora de col·leccions referencials, com la resta de museus nacionals, sinó que la seu central o federal (des d'on s'ha de coordinar la xarxa) hauria de tenir —a Barcelona— uns serveis comuns, unes oficines de gestió, i tal vegada una sala d'exposicions temporals que permetessin als museus de la xarxa presentar-se a Barcelona. Per tant, no es requereix un gran edifici; ans al contrari. En qualsevol cas, cal estudiar bé com hi encaixa el Museu Etnològic de Barcelona, que engloba tant les col·leccions exòtiques com les hispàniques i catalanes de l'antic MAITP (Poble Espanyol). I també cal veure com s'incorpora el discurs de present i de futur, al nou museu.

Conclusions

En definitiva, pensem que el macroprojecte de museu nacional que es proposa no és una necessitat de la museologia catalana. No ho és, no només per la dura etapa que estem vivint (una greu crisi que dificulta les inversions en nous equipaments culturals a llarg termini), sinó perquè pretén convergir disciplines i dinàmiques que pensem que poden funcionar millor d'una altra manera. El problema no rau en el número de museus nacionals, sinó en la dimensió i la sostenibilitat dels seus continguts. La solució no és un gran aparador amb la signatura d'un arquitecte diví, sinó que consisteix a confiar en el patrimoni dispers en el territori i a vertebrar-lo (aquest sí que és nacional). Per això crec que s'ha de treballar en la línia de fusionar el MAC i el MHC (aquests dos sí), mantenint les seves actuals dos seus (el Palau de Mar —actual MHC— com a equipament públic, i la seu barcelonina del MAC per a serveis interns) i buscar una petita seu per ubicar les oficines centrals d'un museu nacional d'etnologia basat quasi exclusivament en la seva xarxa territorial.

F. Xavier Menéndez i Pablo

Museòleg
menendezpf@diba.cat

El MAC i el seu context coevolutiu

Francesc Xavier Hernández Cardona

Precedents forçosament polítics

El Museu d'Arqueologia de Catalunya es un constructe social, una entitat institucionalitzada, imaginada i construïda, que existeix formalment en tant que hi ha gent que li atorga existència. En realitat, però, el MAC, allò que magistralment va culminar en Bosch Gimpera, està molt lluny de la seva funcionalitat i context inicial. El retorn de l'Esculapi a Empúries el 2008 esdevingué el certificat de defunció d'un model museal que havia estat generat en un moment de represa nacional. I és que un museu, òbviament, respon a les necessitats, cosmovisió i imaginari d'una societat determinada en un moment donat. En cap cas podem considerar un museu sense la seva circumstància, és a dir, al marge del sistema complex del qual forma part.

Hi ha grans museus-institució que fa molts anys que duren, i que tenen al darrere societats identitàriament estables amb estats consolidats. Aquest no és, però, el cas de Catalunya. D'ençà l'edat mitjana la identitat catalana es va basar en les Constitucions. Eren catalans tots aquells que estaven sota l'imperi de les lleis elaborades per les Corts Catalanes. Aquest nacionalisme modern i constitucional va ser brutalment destruït el 1714 tot i que la seva llavor va contribuir al triomf de les revolucions liberals que van universalitzar models nacionals basats en la ciutadania i les lleis. Tanmateix aquesta via esdevingué vedada als catalans que tot i els esforços dels republicans federals, i fins i tot dels carlins, no van poder retornar a una via nacional basada en les pròpies lleis.

Al final del segle XIX davant la impossibilitat de refer la via constitucional els elements més dinàmics de la societat van assajar institucionalitzar la resiliència buscant un nou model nacional identitari no basat en les pròpies lleis, sinó en el desenvolupament de la pròpia llengua i cultura (seguint els exemples d'Alemanya i Itàlia), i buscant espais de gestió política tot intentant participar en la modernització de l'Estat espanyol. Aquesta estratègia va tenir el seu punt culminant amb l'hegemonia de la Lliga i l'establiment de la Mancomunitat que, tot i la migradesa dels seus resultats polítics i socials, va desplegar una tasca educativa, cívica i cultural impressionant. Al principi del segle XX la Catalunya "noucentista" es va dotar d'institucions culturals sòlides, entre elles un Museu d'Art i Arqueologia. És en aquest període que s'impulsen les emblemàtiques excavacions d'Empúries i que es procedeix a la salvaguarda de les pintures romàniques del Pirineu. Els noucentistes, amb un projecte clar, es van apressar a bastir decididament infraestructures que possibilitessin el desenvolupament cultural de Catalunya.

La ruptura democràtica

Amb la ruptura democràtica de 1931 el republicanisme i les avantguardes catalanes van descabdellar de manera vertiginosa un projecte polític nacional de fusió que implicava sostenir i enfortir el nacionalisme identitari en base a la cultura, i alhora avançar cap a una identitat basada en la ciutadania i les lleis significatives que desplegaven les institucions catalanes. En cultura i educació els plantejaments de la Mancomunitat, en una praxi de pura "enginyeria fragmentària", es va mantenir i rellançar. Òbviament un país normal havia de disposar de museus i no sorprèn que en Bosch Gimpera s'apressés a consolidar el Museu d'Arqueologia de Catalunya com a museu "nacional". Va ser concebut en la seva nova seu de Montjuïc com un museu didàctic obert a la ciutadania, i alhora com un centre de recerca que recollia l'esforç en aquest àmbit que l'arqueologia catalana practicava en les més diverses contrades. Tot plegat un museu modern, similar als que sostenien altres països europeus, una institució que no es tancava en localismes i que era el reflex d'un país que reconqueria en el dia a dia la seva normalitat cultural i política. L'Esculapi, presidint la magnífica sala de restes emporitanes, esdevenia, sens dubte, símbol i emblema d'aquest nou període. Tot plegat les transformacions del museu reflectien la coevolució del pensament científic i museogràfic i òbviament l'evolució política que experimentava el país. El Museu esdevenia una peça proactiva que formava part d'un sistema complex, el de la cultura i política catalanes, les parts del qual estaven íntimament relacionades i s'influenciaven mútuament en la mesura que anaven coevolucionant. Evidentment Bosch estirava del projecte, i era un component important, però també estirava l'arqueologia catalana, i també empenyien unes institucions amb voluntat política i social, i un republicanisme políticament hegemònic que feia avançar Catalunya decisivament cap a la llibertat. I al seu torn el Museu d'Arqueologia contribuïa a socialitzar un coneixement científic que incidia en la generació d'una ciutadania de qualitat que realimentava i accelerava les dinàmiques coevolutives.

Tot això es va acabar quan l'Exèrcit Popular de la República va ser derrotat a la Batalla de l'Ebre.

Franquisme i restauració borbònica

El que va venir després va ser una sanguinària Dictadura que va comptar amb el col·laboracionisme, directe o indirecte, de bona part de la gent de la Lliga. Tanmateix alguns quadres intel·lectuals vinculats a l'herència noucentista van poder sortejar la situació endegant projectes arqueològics prou importants, com ara la recuperació de les muralles romanes i l'excavació del subsòl de la plaça del Rei. En aquest sentit cal reconèixer la tasca que en clau nacional, i malgrat l'entorn feixista, van exercir, en l'àmbit arqueològic del Museu d'Història de la Ciutat de Barcelona, professionals de primer ordre com Agustí Duran i Sanpere o Frederic-Pau Verrié. Diferent sort va tenir el Museu d'Arqueologia que durant el període franquista es va ubicar sota control de la Diputació de Barcelona i estigué sempre dirigit per feixistes i/o oportunistes.

Durant aquest període el museu va canviar poc, les seves sales es van mantenir amb pocs canvis, però els factors coevolutius, òbviament, havien canviat.

El 1975 començà la II Restauració Borbònica, molt similar a la Canovista, que es consolidà amb la Constitució de 1978, un pacte gestat, principalment, entre feixistes i estalinistes amb el vistiplau de la socialdemocràcia alemanya, i en el marc de la Guerra Freda. El nou règim situà com a cap d'estat un dels col·laboradors íntims de la Dictadura, Joan Carles de Borbó, i garantí la impunitat dels crims del feixisme. S'inicià un aparent procés de descentralització que, en el cas de Catalunya, es materialitzà en l'Estatut del 1979. Però la nova situació, amb una democràcia formal que difícilment podia prosperar sense cultura democràtica, no generava coevolucions que poguessin rellançar el museu. El conjunt de forces polítiques catalanes van acceptar les regles del joc de la Constitució, i es van apressar a gestionar i fruit de les noves parcel·les de poder. Altrament l'acceptació del marc constitucional i estatutari espanyol com a projecte estratègic comunament acceptat va implicar la renúncia a qualsevol altre projecte polític de caràcter nacional. Però en aquest marc les dues vies d'accés a una plenitud nacional: la constitucional-legislativa i la cultural-identitària quedaven hipotecades. La possibilitat d'avançar en un projecte nacional català definit per unes lleis de prestigi esdevingué inviable atès que l'Estatut d'Autonomia no atorgava competències per legislar sobre res important. El conjunt de les forces polítiques catalanes van renunciar al Concert Econòmic i des de llavors han esdevingut tolerants amb la inversemblant espoliació fiscal que ha rosegat el país. Altrament podria haver-se buscat lideratge i prestigi en lleis que afavorissin el dia a dia i mitjançant una administració eficaç. Aquest, però, tampoc no va ser el cas. La Generalitat va generar una administració burocràtica i ineficaç. Al capdavant la pervivència de l'herència franquista va menar un model polític en el qual els aparells dels partits es van nodrir amb gent de vàlua desigual i, de resultes, els càrrecs de gestió i tècnics sovint van ser ocupats per gent poc qualificada. El nou règim va mantenir les Diputacions, un cau de poder i corrupció, aviat va quedar clar que el Museu d'Arqueologia no rebria gaires estímuls del seu entorn polític directe. La coevolució política no ajudaria al rellançament de la institució.

El fiasco de la via identitària

En aquest context de II Restauració Borbònica la via cultural era l'única que quedava per impulsar una política d'identitat nacional catalana. Però no es va desenvolupar atès que el desplegament d'un projecte polític cultural implica sincronia amb un projecte polític que garanteixi llibertats. Des del moment que el projecte polític es va limitar a un Estatut d'Autonomia respectuós amb el marc neofranquista de la Constitució espanyola el desafiament cultural quedava sentenciat a iniciatives de perfil baix. Així, fites normals i mínimes com ara l'impuls d'una televisió catalana o la potenciació de la llengua catalana a l'ensenyament esdevingueren molt difícils d'aconseguir.

En aquest context la Llei de museus de 1990 obria la possibilitat de crear museus “nacionals”, però aquesta etèria declaració d'intencions legislativa va tenir un desenvolupament raquític, amb projectes tan desiguals com el MNAC, el MAC, el mNACTEC o el Museu d'Història de Catalunya. A la pràctica cap de les dues grans forces polítiques postfranquistes que van hegemonitzar el poder: CiU i PSC-PSOE no van provar de bastir cap projecte cultural estratègic. Les prioritats de CiU es van centrar a evitar una possible fractura social (!) a Catalunya i van donar prioritat a la construcció d'infraestructures socials, necessàries però sovint mal planificades (centres educatius) i amb malbarataments estructurals notables (poliesportius, piscines, centres cívics, polígons paraindustrials).

Els socialistes, al seu torn, també van bandejar l'eix cultural i van centrar-se en la “modernització” a partir d'intervencions urbanístiques que pretenien impulsar iniciatives socials o paraculturals. Tot plegat, tant les dretes com les esquerres van coincidir en un model de creixement basat en la construcció, congruent amb el que s'impulsava des de Madrid amb uns poders financers addictes a l'especulació salvatge. Tot plegat opcions amb poc valor afegit que acabarien portant el país al desastre econòmic.

Formigó *versus* política cultural

Tant socialistes com convergents van impulsar una política cultural subsidiària de fantasies arquitectòniques i urbanístiques. Les més importants inversions en cultura es van centrar en l'edificació o arranjaments d'edificis. No es va invertir en matèria grisa, entesa com a talent, sinó en matèria grisa entesa com a formigó. Les diferents administracions han anat invertint en iniciatives faraòniques insostenibles com ara el monstruós remodelatge del Palau Nacional, per allotjar el MNAC; la destrucció del teixit històric del Raval, per incrustar el MACBA; o la cruel broma de “la Grapadora” cridada a presidir la plaça de les Glòries (Catalanes) de Barcelona. Allò important no eren les col·leccions dels museus, o la renovació museogràfica, o els investigadors que havien de nodrir els processos d'adquisició i presentació de coneixements, sinó els contenidors i els guanys derivats de la construcció. Arquitectes i dissenyadors van assolir l'hegemonia en aquests processos prioritzant lògiques pseudo-estètiques, sovint elitistes, tot bandejant lògiques més congruents amb la democratització de l'accés al coneixement per part d'amplis sectors de la població. Al darrere d'aquesta praxi no hi havia cap projecte cultural de país, i com a conseqüència els projectes esdevenien una entelèquia tipificada per la incongruència. Òbviament aquesta coevolució no ajudava a un Museu aïllat a Montjuïc, d'una cosa estranya (l'arqueologia) que la misèria intel·lectual governant considerava prescindible.

La destrucció d'un model

El Museu Arqueològic de Catalunya no va escapar a les dinàmiques del període. Sotmès a la fèrula de la Diputació de Barcelona, una de les administracions menys transparents del nou règim, va patir totes les contradiccions. Les direccions, nomenades

a dit, es van caracteritzar per la seva fragilitat, però ni la millor direcció hagués pogut garantir una remuntada de la institució. La coevolució de l'entorn polític i administratiu del museu, així com la manca d'un embolcall de projecte cultural o polític de país menaven la institució a una via morta. Naturalment la Diputació de Barcelona no va tenir cap projecte cultural ni polític més enllà d'una sòrdida gestió. Per als seus caps el manteniment d'un museu “arqueològic” esdevingué una qüestió exòtica. Tanmateix, seguint la lògica del moment històric, van entendre que el museu s'apanyaria a base d'obres, i així, sense objectius, es van endegar projectes de remodelatge un al darrere de l'altre. El malbaratament en paper (projectes) i en ciment esdevingué notable... això deuria generar moviments econòmics, però no necessàriament en benefici de les col·leccions del museu. A més a més, les reformes, poc intel·ligents, quan no mediocres, van anorrear allò que no havia aconseguit el franquisme: la magnífica obra de Bosch Gimpera. Un magnífic museu dels anys trenta síntesi de noucentisme i avantguardisme va ser sistemàticament destruït a canvi de res.

El símbol d'aquest desastre va ser el posicionament de l'Esculapi en el centre neuràlgic de l'edifici. Tanmateix els càlculs no van ser correctes i l'escultura resultà massa gran. Des de tots els punts de vista del panòptic edifici l'Esculapi es veia sense cap, el qual s'internava de manera irremissible en la perspectiva del pis superior. Deuriem concebre el remodelatge pensant en els pressupostos de Jeremy Bentham; però a la pràctica la instal·lació esdevingué una metàfora del panòptic de Michel Foucault, però amb una escultura conceptualment decapitada que no era capaç ni de vigilar, ni de castigar.

Sense futur?

Amb l'arribada de les esquerres a la Generalitat el 2003 s'obriren expectatives de canvi que van quedar en no res. Al capdavant les esquerres tampoc no tenien cap projecte polític ni cultural de país, més enllà del respecte i la submissió al marc de la Constitució transfranquista del 1978. Les tòniques van seguir i les intervencions es van comptar per desastres. De feia temps les esquerres ja havien demostrat a bastament a Barcelona el seu tarannà respecte a la cultura. Oriol Buigas va maldar per destruir el nucli antic de la ciutat a canvi de res, i Ferran Mascarell va propiciar intervencions tan desafortunades com la del Born i l'esperpèntic Fòrum de les Cultures: un *Titànic* d'especulació urbanística, justificat amb la coartada de donar protagonisme a totes les cultures menys a l'autòctona. Tanmateix Mascarell, un dels cervells del colossal malbaratament va ser recompensat, i elevat a la categoria de conseller de cultura, pels socialistes, el 2006, i pels convergents el 2010. Les aportacions d'Esquerra tampoc no van ser brillants atès que no tenia cap projecte clar de país, més enllà de consoldar càrrecs i llocs a les administracions.

El 2007 el conseller de Cultura, Joan Manuel Tresserras, va impulsar un Pla de Museus que pretenia destruir definitivament el que quedava de teixit museístic nacional vinculat a la història i l'arqueologia. Naturalment el particular sistema polític generat per

la Constitució espanyola, amb la pervivència de trets culturals i sociològics franquistes, exigia una política de desmemòria i d'ingravedesa històrica. Tresserras, congruent amb la lògica de la reculada, va voler destruir el Museu d'Història de Catalunya i l'Arqueològic de Catalunya, en favor d'un asexuat museu de ciències socials. Es prometia, alhora (no cal dir-ho), l'arranjament d'un fabulós edifici emblemàtic per esperonar el nou projecte.

En aquest context de letal deconstrucció postmoderna el retorn de l'Esculapi cap a Empúries va significar la rúbrica de la defunció, o assassinat, del MAC com a museu "nacional". Era l'inici de la dispersió de la col·lecció, el bé més preat del que havia estat el Museu d'Arqueologia de tots els catalans.

Aquest moment: el d'ERC destruint museus "nacionals" dedicats al passat, esdevenia autènticament emblemàtic pel que significava de degradació del sistema polític imperant a Catalunya, i evidenciava l'atzucac i esgotament del model postfranquista.

Exposat això... què podem dir del futur del Museu d'Arqueologia de Catalunya? Doncs poca cosa... no té cap futur més enllà del dia a dia. Sembla que el museu ha sobreviscut gràcies a la fallida del model econòmic del país. Pel que sembla s'han acabat les

intervencions constructives faraòniques pretesament estimuladores de l'economia. No es farà cap gran edifici per allotjar cap gran museu de ciències socials. Això és clar, i per tant el MAC esdevé un zombi que continua dempeus. De l'actual equip de govern de la Generalitat, entestat a falcar el projecte constitucional espanyol (tot i les costures), no es pot esperar cap projecte alternatiu, ni polític ni cultural. És el moment del "Vichy Catalán". Els col·laboracionistes treballen colze a colze amb el govern transfranquista de Madrid per tal de destruir l'economia, la cultura i la història del país.

El MAC, ara per ara, no té futur. No és un problema de direcció, ni de recursos, ni de projecte intern, tot i que una optimització d'aquests factors sempre ajuda. És un problema de coevolució política, social i cultural. Un museu nacional no té sentit en un sistema complex polític i cultural que ha renunciat a la nació i que considera el passat com quelcom incòmode.

Francesc Xavier Hernández Cardona

Catedràtic de didàctica de les ciències socials
Universitat de Barcelona
fhernandez@ub.edu